

наявності підстав такі дії винного додатково кваліфікуються за ст. 194 або ст. 196, а також ст. 245 КК.

1. Панов М., Квасневська Н. Кваліфікація злочинів при банкетній диспозиції закону про кримінальну відповідальність // Право України. –

2010. – № 9. – С. 47-55. 2. Яремко Г.З. Банкетні диспозиції в статті Особливої частини Кримінального кодексу України: монографія / За ред. В.О. Навроцького. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 432 с.

Надійшла до редколегії 12.09.11

О. Грабовська, доц.

МІСЦЕ ДОКАЗУВАННЯ У СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

У статті досліджується поняття доказування у цивільному процесі, його мета та місце у системі цивільного процесуального права.

В статье исследуется понятие доказывания в гражданском процессе, его цель и место в системе гражданского процессуального права.

In the article the concept of finishing telling is probed in civil procedure, his purpose and place in the system of civil judicial law.

Ключові слова: сутність та зміст доказування; мета доказування; інститут доказування у цивільному процесі.

Ключевые слова: сущность доказывания; цель доказывания; институт доказывания в гражданском процессе.

Keywords: essence and maintenance of finishing telling; purpose of finishing telling; an institute of finishing telling is in civil procedure.

Юридичні терміни, поняття, категорії складають основу будь-якої науки, вчення, а також їх компонентів. Не є виключенням й цивільне процесуальне право, цивільний процес, які є складовими правової науки. Правильне розуміння термінів та понять, закріплених чи застосовуваних у цивільному процесуальному законодавстві, теоретичних висновках, у практичному обігу, їх однакове тлумачення, сприяє уникненню плутанини, що особливо важливим є для законотворчої та правозастосовчої діяльності, оскільки в залежності ставиться реалізація суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин передбачених законодавством прав та обов'язків у суді, законність та обґрунтованість судового рішення, а отже, й якість захисту прав, свобод та інтересів.

Аналіз наукових та навчальних джерел, виданих останнім часом, свідчить про те, що авторами широко досліджуються та висвітлюються питання та проблеми доказування у цивільному судочинстві, і це не випадково, адже судове доказування становить основу процесуальної діяльності по розгляду та вирішенню будь-якої цивільної справи. Тому закономірно виникає питання про місце доказування у системі цивільного процесуального права, його взаємозв'язку з іншими нормами та інститутами. Враховуючи теоретичні категорії та критерії, також виникає питання про те, чи є доказування у цивільному судочинстві підгалуззю цивільного процесуального права? інститутом? тощо.

Можливість зробити той чи інший висновок про певне явище залежить, насамперед, від правильного лексичного розуміння слова, словосполучення, словарної конструкції, їх значенневих нюансів.

У новому тлумачному словнику української мови поняття "доказувати (доказати)" протлумачено як "підтверджувати істинність, правильність чого-небудь фактами, незаперечними доводами" [1]. Якщо перенести значення тлумачення доказування на площину діяльності, пов'язаної із доказуванням у цивільних справах у суді, то можна дійти висновку, що доказування слід розуміти як підтвердження суб'єктами доказування усіма можливими засобами обставин (фактів, доводів тощо), на які кожен з них посилається як на підставу своїх вимог, тверджень, роз'яснень, заперечень тощо. Втім не лише "підтвердження істинності, правильності чого-небудь..." складає основу доказової діяльності у суді. Ці дії притаманні суб'єктам, які є юридично заінтересованими, але ж у цивільному процесі у доказуванні, незважаючи на прагнення до змагальної форми цивільного судочинства, суб'єктами доказування є не лише особи, які беруть участь у справі, а й суд, який не підтверджує істинність, правильність чого-небудь, а досліджує,

оцінює докази тощо з метою ухвалення законного та обґрунтованого рішення. Таким чином, покласти повністю поняття "доказувати", наведене у тлумачних словниках, в основу визначення поняття "доказування у цивільному процесі" не можна.

Норми цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) апелюють поняттям "доказування", зокрема ст. ст. 60, 62, однак не містять визначення поняття доказування у такий спосіб, як закріплено поняття "докази" у ч. 1 ст. 57.

Поняття доказування у цивільних справах розкривається в багатьох наукових та навчальних джерелах, і їх аналіз дає підставу для висновку про те, що кожен з дослідників у визначенні поняття судового доказування, його змісту, акцентували або акцентують увагу саме на тих аспектах, які здавалися їх авторами найбільш важливими і такими, що відображають сутність такого явища як судове доказування у цивільних справах. Так, процесуаліст – класик Е.В. Васьковський в "Учебнике гражданского процесса" 1917 р. писав, що доказування – це діяльність осіб, між якими виник спір, метою якої є переконати суд в істинності їх тверджень та заяв. Доказування в процесуальному сенсі уявляє собою встановлення істинності тверджень сторін перед компетентним судом у передбаченій законом формі [2]. У наведеному висновку автор виділяє сторони як основних суб'єктів спірного правовідношення, а отже, й доказування, діяльність яких зводиться до доведення ними перед судом своїх доводів, заперечень тощо, а завданням суду при цьому є встановити істинність цих тверджень.

У радянський період часу поняття судового доказування часто висвітлювали через його стадійність (етапи, процесуальні дії), і виділяли пошук, збирання, подання, дослідження, оцінку доказів тощо [3], і саме на цих аспектах зосереджували увагу і розкривали сутність доказування.

Пізнаючи у навчальних джерелах з'явилися більш повні визначення поняття доказування у цивільних справах, зокрема у підручнику відомих українських процесуалістів М.Й. Штефана, О.Г. Дріжчаної, Радзівєвської Л.К. та ін., до елементів "доказування" у цивільному процесі автори включили процесуальну і розумову діяльність суб'єктів доказування, яка проводиться в законодавчо врегульованому цивільному процесуальному порядку і спрямована на з'ясування дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін, установлення певних обставин шляхом утвердження юридичних фактів, вказівок на докази, а також подання, прийняття, збирання, витребування, дослідження та оцінки доказів [4]. Цей висновок згодом був підтверджений й іншими процесуалістами [5].

У даному визначенні поняття доказування враховано більше коло компонентів доказування: сама специфіка судового доказування (сукупність процесуальної та розумової діяльності), його законодавче регулювання, мета та стадії. Разом з тим відсутня вказівка на суб'єкти, які здійснюють доказову діяльність у суді.

Внаслідок поступового запровадження і реалізації змагальної форми цивільного судочинства, розробкою ЦПК України, в систему норм якого й було покладено основоположні засади змагальності, з'явилися визначення поняття судового доказування, в основу яких покладені сутнісні ознаки принципу змагальності, який визначає процесуальну природу такої діяльності [6].

У навчальних джерелах, підготовлених останнім часом, містяться, в основному, спрощені визначення поняття судового доказування. Зокрема, доказування визначають як "регламентовану в певний порядок процесуальну діяльність зі збирання, витребування і надання суду доказів суб'єктами, які за цивільним процесуальним законодавством вправі подавати докази в конкретній справі на різних стадіях її розвитку" [7], як "розумову та процесуальну діяльність суду та інших учасників цивільного процесу, спрямовану на встановлення істини по конкретній справі і вирішення спору між сторонами" [8] тощо.

Наведені висновки про сутність судового доказування у цивільних справах різняться розставленими акцентами, на які, очевидно, вплинули зміни як у цивільному процесуальному законодавстві, так і у суспільстві в цілому. Не менш різноманітні погляди висловлюються й щодо мети судового доказування у цивільних справах. Логічно, що судові доказування як і будь-яка діяльність має мету, тобто те, до чого діяльність прямує, чого прагне досягти. Різними дослідниками ця мета бачиться по-різному. Зокрема, вже згадані вище процесуалісти у своїх працях зазначали, що "мета доказування – встановити, що твердження сторони є істинним, тобто що приведені ним на свою користь обставини існують у дійсності і саме у такому вигляді, як він стверджує, або, навпаки, що обставини, які ним спростовуються, насправді немає [9], або що метою доказування є "всебічне, повне та об'єктивне з'ясування дійсних обставин справи, тобто встановлення з допомогою доказів у повній відповідності з істиною юридичних фактів, з якими закон пов'язує виникнення, зміну та припинення спірного правовідношення між сторонами, та інших обставин, що мають значення для правильного вирішення справи" [10], "встановлення обставин та фактів, що мають значення для справи" [11], "підтвердження тих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог чи заперечень при захисті свого права у суді" [12] тощо. Окремі процесуалісти мету судового доказування вбачають у законному та обґрунтованому вирішенні правового конфлікту [13].

Кожен з наведених висновків в цілому є логічним та обґрунтованим, однак неповним. Думається, що для висновку про мету доказування у цивільних справах слід враховувати, що мета доказування обставин справи у кожного з його суб'єктів є різною. Зокрема, метою доказування стороною обставин справи є задоволення судом її інтересів, ухвалення прийнятного рішення саме для неї. Тобто мета доказування у особи, яка бере участь у справі, має приватний характер. Тому сторона ставить перед собою завдання (якщо під завданням розуміти "визначений, запланований для виконання обсяг роботи" [14]), спрямовані на обґрунтування своїх вимог та заперечень, або спростування фактів засобами, передбаченими законом тощо. Що стосується суду, то для нього як для органу, який реалізує конституційну

функцію правосуддя, метою доказування є захист прав, свобод та інтересів, ухвалення законного та обґрунтованого рішення, а досягти цієї мети можна лише за умов всебічного, повного та об'єктивного з'ясування обставин справи.

Наведені погляди та висновки про зміст доказування у цивільному судочинстві, його мети, обґрунтовано потребують уточнення та розширення, оскільки повинні давати максимальне повне уявлення про одну з найважливіших категорій цивільного судочинства – доказування. Зрозуміло, що врахувати усі нюанси судового доказування у цивільних справах в одному визначенні, – задача проблематична, але основні аспекти, які б дозволили комплексно уявити доказування у цивільних справах, чітко вирізняти його серед інших понять, категорій, необхідно.

Вірогідно, ґрунтовний висновок, у якому б відображались усі найважливіші аспекти доказування у цивільному судочинстві, можна зробити лише після дослідження кожного з них окремо, а також взаємозв'язку між ними. Проте беручи до уваги основні теоретичні висновки та погляди про сутність судового доказування та його мети, положення цивільного процесуального законодавства, можна виділити основні характерні риси, ознаки доказування у цивільних справах:

1) діяльність по доказуванню є процесуальною за своєю юридичною природою, оскільки здійснюється у зв'язку з розглядом та вирішенням цивільної справи у суді;

2) метою судового доказування є обґрунтування вимог та заперечень особами, які беруть участь у справі, повне, всебічне та об'єктивне з'ясування обставини справи, ухвалення законного та обґрунтованого рішення судом;

3) доказування у цивільних справах урегульоване масивом законодавчих актів;

4) ґрунтується доказування на реалізації суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин найважливіших принципів цивільного судочинства;

5) здійснюється доказування усіма суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин, хоча і з різною метою, юридичними підставами та наслідками тощо;

6) доказування у цивільних справах характеризується стадійністю (послідовністю) тощо.

Таким чином, доказування у цивільних справах – багатогранне поняття, яке включає чи не найбільшу кількість компонентів цивільного процесу. Яке ж місце доказування серед окремих норм та інститутів цивільного процесуального права? Враховуючи, що всередині галузі права прийнято виділяти підгалузі та інститути, логічно виникає питання про те, чим є доказування?

В теоретичних джерелах поняття "підгалузь права" тлумачиться як частина певної галузі, яка об'єднує правові норми та інститути, які регулюють суспільні відносини, що мають певне самостійне значення у межах їх відповідного типу. Водночас ці норми та інститути мають стійкий взаємозв'язок з іншими елементами даної галузі права [15], або як систему однорідних норм права, яка складається з певних правових інститутів (наприклад, спадкове право як підгалузь цивільного права складається з наступних правових інститутів: спадкування за законом і спадкування за заповітом) [16]. "Інститут права" – група взаємопов'язаних юридичних норм, що регулюють окремий вид суспільних відносин; елемент системи права. Є галузевими, міжгалузевими і комплексними. До галузевих відносять, зокрема, інститут громадянства, оподаткування, права на спадщину тощо [17], які функціонують в рамках певної галузі права, в даному випадку конституційного, фінансового, цивільного. В системі процесуального права прийнято,

наприклад, виділяти інститут цивільного процесуально-го представництва [18], інститут позову (інститут зустрічного позову) [19] та інші. Тобто інститут галузі права складається з групи норм, які регулюють певні правовідносини всередині галузі, тісно пов'язані з усіма іншими нормами та інститутами, "працюють" у сукупності, є невід'ємними від них. Думається, що і доказування у цивільному процесі логічно виділяти саме як один з галузевих інститутів цивільного процесуального права, який складається з сукупності норм, що регулюють процесуальну діяльність по доказуванню. Ці норми тісно пов'язані з усіма іншими нормами та інститутами, є взаємозалежними та взаємообумовленими.

1. Новий тлумачний словник української мови (у чотирьох томах). Том 1. – Київ: "Аконіт", 1999. – С. 801. 2. Васильовський Е.В. Учебник гражданского процесса / Под ред. и с предисловием В.А. Томсинова. – М.: Издательство "Зерцало", 2003. – С. 238. 3. Зокрема, див.: Осипов Ю.К. К вопросу о соотношении судебного познания и судебного доказывания // Сборник научных трудов Свердловского юридического института – Свердловск: "Уральский рабочий", 1967, выпуск 7. – С. 222; Советский гражданский процесс / Под общей ред. проф. С.Ю. Каца, доц. Л.Я. Носко. – К.: "Вища школа", 1982. – С. 128. 4. Гражданское процессуальное право Украинской ССР / М.И. Штефан, Е.Г. Дрижчаная, Л.К. Радзиевская и др. – К.: Вища шк. Изд-во при киев. Ун-те, 1989. – С. 142 та ін.; Штефан М.И., Дрижчана О.Г. Цивільне процесуальне право України: Підручник. – К.: Либідь, 1994. – С. 149. 5. Гражданский процесс Украины: Учебное пособие. – Х.: "Одиссей", 2003. – С. 135.; Цивільний процес України: Підручник / За ред. Ю.С. Червоного. – К.: Істина, 2007. –

С. 136. 6. Проблемы науки гражданского процессуального права / В.В. Комаров, В.А. Бигун, В.В. Баранкова; Под ред. проф. В.В. Комарова. – Харьков: Право, 2002. – С. 171. 7. Цивільний процес України: академічний курс за ред. С.Я. Фурси – К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2009. – С. 362. 8. Васильев С.В. Энциклопедия гражданского процесса. – Х.: Харьков юридический, 2009. – С. 255; Цивільний процес України: Підручник / За ред. Е.О. Харитоновой, О.І. Харитоновой, Н.Ю. Голубевої. – К.: Істина, 2011. – С. 139; Сенік С.В. Цивільне процесуальне право: навч. посібник / С.В. Сенік, Р.Я. Лемик. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – С. 123 – 124. 9. Васильовський Е.В. Учебник гражданского процесса / Под ред. и с предисловием В.А. Томсинова. – М.: Издательство "Зерцало", 2003. – С. 238. 10. Васильев С.В. Энциклопедия гражданского процесса. – Х.: Харьков юридический, 2009. – С. 256. ; Сенік С.В. Цивільне процесуальне право: навч. посібник / С.В. Сенік, Р.Я. Лемик. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – С. 123. 11. Проблемы науки гражданского процессуального права / В.В. Комаров, В.А. Бигун, В.В. Баранкова; Под ред. проф. В.В. Комарова. – Харьков: Право, 2002. – С. 160. 12. Гражданский процесс России: Учебник / Под ред. М.А. Виткут. – М.: Юристъ, 2004. – С. 168. 13. Новий тлумачний словник української мови (у чотирьох томах). Том 2. – Київ: "Аконіт", 1999. – С. 46. 14. Новий тлумачний словник української мови (у чотирьох томах). Том 2. – Київ: "Аконіт", 1999. – С. 46. 15. Юридична енциклопедія. Том 4. – К.: "Українська енциклопедія" імені М.П. Бажана, 1999. – С. 537. 16. Костенко О.Б. Основи правознавства: Посібник для вступників до вищих навчальних закладів. – Вид. 2-ге, доп. і перероб. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2007. – С. 62. 17. Юридична енциклопедія. Том 2. – К.: "Українська енциклопедія" імені М.П. Бажана, 1999. – С. 701-702. 18. Халатов С.А. Представительство в гражданском и арбитражном процессе. – М.: Изд-во НОРМА, 2002. С. 65. 19. Васильев С.В. Гражданский процесс: Учебное пособие. – Х.: ООО "Одиссей", 2006. – С. 234.

Надійшла до редколегії 12.09.11

В. Крижанівський, канд. юрид. наук

МИРОВОЙ СУД В УКРАЇНІ ТА АНГЛІЇ

Стаття присвячена дослідженню зарубіжного досвіду становлення інституту мирових судів. Його запровадження стане прогресивним явищем у сфері правосуддя та сприятиме її демократизації. Мирові суди в інших державах вирішують морально-правові конфлікти та розглядають нескладні цивільні та кримінальні справи, сприяючи зменшенню навантаження на місцеві суди та підвищенню швидкості та оперативності розгляду справ.

Ключові слова: суд, мировий суд, правосуддя.

Статья посвящена исследованию зарубежного опыта становления института мировых судов. Его внедрение станет прогрессивным явлением в сфере правосудия и будет способствовать ее демократизации. Мировые суды в других государствах решают морально правовые конфликты и рассматривают несложные гражданские и уголовные дела, способствуя уменьшению нагрузки на местные суды и повышению скорости и оперативности рассмотрения дел.

Ключевые слова: суд, мировой суд, правосудие.

The article is devoted to research of foreign experience of becoming of institute of magistrate's courts. Its introduction will become the progressive phenomenon in the field of justice and will be instrumental in its democratization. Magistrate's courts in other states decide morally legal conflicts and examine simple civil and criminal cases, it helps in diminishing of loading on county courts and in rev-up and operationability of consideration of cases.

Key words: courts, magistrate's courts, justice.

Ідея створення мирових судів висить у повітрі. На думку деяких авторів відсутність, наприклад відповідальності суддів перед територіальними громадами є головною причиною неефективності діючих місцевих судів [1, 4]. Ця відповідальність – не що інше, як один з елементів інституту мирових судів.

Актуальність теми полягає в пропозиції виокремлення окремого інституту мирових судів в якості пріоритетного як на теоретичному так і на практичному рівні розбудови громадянського суспільства, а також дослідження як історико-правових та теоретичних засад формування інституту мирових судів як об'єкту вивчення, що, можливо, зменшить навантаження на суди загальної юрисдикції.

У Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, затвердженої Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006 [2, 1-8], зокрема зазначено, що з метою розвантаження судів потрібно розвивати альтернативні (позасудові) способи врегулювання спорів, а також створювати умови для стимулювання дешевих і менш формалізованих способів їх врегулювання.

Одним із таких альтернативних способів врегулювання спорів може стати інститут мирових судів, який вже давно і успішно функціонує у багатьох зарубіжних країнах, зокрема і в Російській Федерації. Мирові суди в цих державах вирішують морально-правові конфлікти та розглядають нескладні (малозначимі) цивільні та кримінальні справи, сприяючи зменшенню навантаження на місцеві суди та підвищенню швидкості та оперативності розгляду справ.

Діяльність мирових судів направлена на забезпечення реалізації принципів доступності і справедливості судочинства і є важливим показником демократичності судових систем цих країн.

Проблема мирового суду висвітлювалась у працях багатьох вітчизняних вчених як сучасності, так і минулих років. У радянський період історичний аспект проблеми мирового суду досліджувало багато науковців, зокрема Б.В. Віленський, В.В. Земляньська, М.І. Коротких, А.І. Пашук. Серед представників сучасної історичної і правової науки, які приділили увагу проблемі мирових судів, слід відзначити С.Ф. Афанасьєва, Л.О. Зайцева, С.В. Каширського, С.В. Лонську, В.М. Кампо, В. П. Самохвалов, О.С. Смикаліна, І.І. По-